

Het fictiedossier in het vmbo

Een proeve

In 1998 voerde ik het literatuurtijdschrift in. Ik gaf toen les op een Technische School. Later werd dit leesdossier genoemd en nu heet het fictiedossier. Op de vmbo-scholen waar ik momenteel werk, maken we ook van deze dossiervorming gebruik.

Voor 1998 werd er al iets gedaan aan het lezen van boeken en de verslaggeving daarvan, maar een echte samenhang ontbrak. Ik zocht naar een werkvorm waarin zelfstandig werken, plezier in het lezen en een samenhang met de andere onderdelen van het vak Nederlands en andere vakken, bijvoorbeeld CKV, voldoende tot hun recht konden komen. Hieronder geef ik puntsgewijs aan hoe leerlingen in de derde en vierde klas een fictiedossier maken en welke richtlijnen ze daarbij van mij krijgen.

Dorus Luyckx

Vorbereiding

De leerlingen worden in klas drie op het fictiedossier voorbereid. In deze klas maken ze kennis met de theorie van fictie-werken. Ze leren op eenvoudige wijze wat termen als chronologie, perspectief, karaktertekening, tijd en plaats betekenen. De leerlingen lezen minimaal drie boeken en maken hiervan verslagen. De beknopte inhoud van een verslag dat in de derde klas gemaakt wordt, ziet er als volgt uit:

Naam:

Klas:

Titel van het boek:

Schrijver:

Genre:

Wat vind je van dit boek?

Leg uit in welke tijd het afspeelt.

Verklaar de titel.

Vertel in het kort de inhoud van het verhaal.

Waar speelt het verhaal zich af?

Noem de hoofdpersonen.

Wat doen de hoofdpersonen (alleen de belangrijkste punten noemen).

Wie vertelt het verhaal?

Kon je de afloop van het verhaal voorstellen?

Kan het verhaal echt gebeurd zijn of is het verzonnen (leg uit waarom)?

Geef je mening in minimaal 30 woorden over dit boek.

Voor de basisberoepsgerichte leerweg blijft dit model in klas vier gehandhaafd.

Sluitstuk

De boekverslagen vormen een onderdeel van de boekenlijst. De leerlingen van de basisberoepsgerichte leerweg lezen zes boeken in twee jaar en de leerlingen van de kaderberoepsgerichte, gemengde en theoretische leerweg tussen de acht en de tien boeken. Ik heb met ze afgesproken dat theaterbezoek telt als een gelezen boek. Zowel voor derde- als vierdeklassers organiseer ik in school theateervoorstellingen. Voor een deel worden de leerling-vouchers van CKV hierbij ingezet. Jaarlijks probeer ik ook een voorstelling in een 'echt' theater te organiseren. Het lezen van strips accepteer ik als één gelezen boek. Het fictiedossier vormt samen met het mondelinge tentamen over de gelezen boeken het sluitstuk van het school-examen in de vierde klas. Het is een verplicht handelingsdeel en levert een van de zeven tentamencijfers op. Leerlingen krijgen van mij het volgende formulier voor het maken van het fictiedossier:

Het fictiedossier en de boekenlijst

Algemene informatie

– Het fictiedossier en de boekenlijst zijn een onderdeel van je eindexamenprogramma.

In week 14 van het jaar 2001 lever je jouw fictiedossier in. Je mag je fictiedossier ook als een cd-rom aanleveren. Ook kun je een website maken.

- Zorg ervoor dat je in de loop van het schooljaar het fictiedossier regelmatig aan mij laat zien. Zo voorkom je problemen.
- Je krijgt voor je dossier een apart cijfer.
- Naast dit cijfer krijg je ook een cijfer voor je boekenlijst (6 titels voor het a- en b-niveau, 8 titels voor het c-niveau en 10 titels voor het d-niveau). Let op: je drie gelezen boeken uit klas 3 tellen mee!
- Je doet een mondeling tentamen over je boekenlijst. Dit mondeling tentamen vindt plaats in de weken 15, 16 en/of 17 van het jaar 2001. Een week daarvoor heb ik van jou een lijst met de tien titels ontvangen.

Het verplichte deel

- Je maakt drie uitgebreide leeservaringsverslagen.
- Je stelt een biografie van een schrijver samen.
- Je schrijft een verhaal over een thema waarin jij, al lezende voor je lijst, interesse hebt gekregen.
- Van twee boeken bedenkt je een andere titel en je legt uit waarom je die titel hebt gekozen.
- Ontwerp een voorkant voor je literatuurtijdschrift. Deze voorkant moet uiteraard betrekking hebben op je boekenlijst of op de inhoud van je dossier.
- Je schrijft een gedicht.

- Je schrijft en ontwerpt een flaptekst van je favoriete boek. Zorg ervoor dat de tekst en het ontwerp de aandacht trekken.
- Beschrijf of je leessmaak en je interesse voor het lezen is veranderd. Wees kritisch op jezelf.

Het keuzedeel (kies drie opdrachten)

- Je schrijft de auteur van een roman een brief waarin je uitlegt wat je goed of slecht vindt aan die roman.
- Wijzig het slot van een van de gelezen boeken. Leg uit waarom je het slot juist zo hebt veranderd. Gebruik minimaal 200 woorden.
- Sommige van je gelezen boeken zijn verfilmd. Werk de verschillen tussen het boek en de film uit.
- Zoek bij een van je gelezen boeken muziek die volgens jou past bij het boek. Let vooral op sfeer en emoties. Maak mij schriftelijk duidelijk waarom jij voor die muziek hebt gekozen.
- Je schrijft een brief aan een filmproducent waarin je hem probeert te overtuigen dat een van je gelezen boeken verfilmd moet worden. In de brief stuur je als bijlage een voorstel voor een scenario.
- Je maakt een beeldverhaal met tekeningen of met foto's van een bepaalde scène uit een gelezen boek (groepsopdracht).
- Je herschrijft een deel van het gelezen boek tot een hoorspel. Neem dit hoorspel op (groepsopdracht).
- Je schrijft voor een jongerenblad een recensie over een van je gelezen boeken.
- Je maakt een korte videofilm.
- Als je ander idee hebt, kun je in overleg met mij dit idee uitwerken.

Leerlingen op het a- en b-niveau hebben vier verplichte en twee keuzedelen.

In de opdrachten zitten overigens elementen die bij de functionele

schrijfpdracht in het centraal schriftelijk examen voorkomen (de brief, het verslag, een affiche).

In de vierde klas worden de leerlingen geconfronteerd met een planner: van week tot week laat ik ze daarop weten wat er op het programma staat. In de eerste weken van het nieuwe schooljaar leg ik in drie lessen uit wat het fictiedossier inhoudt en hoe er aan gewerkt kan worden. Ook geef ik aan wat ik van een fictiedossier verwacht. Hieronder laat ik het formulier met tips zien dat ik leerlingen geef. Het geeft hen houvast bij de vormgeving van het fictiedossier. Daarnaast geef ik ze een checklist voor de belangrijkste onderdelen van het dossier.

Tips voor het maken van een fictiedossier

- 1 Kies een onderwerp dat je interesseert. Als je van de docent een opdracht hebt gekregen, zorg er dan voor dat je datgene behandelt dat je meer dan de moeite waard vindt. Maak geen werkstuk waar je niet echt interesse in hebt, de uitwerking wordt dan vaak saai en vervelend.
- 2 Probeer aan de weet te komen wat je al van het onderwerp afweet. Houd voor jezelf een brainstorm en stel jezelf vaste vragen, de zogenaamde w-vragen (wie, wat, waar, waarom, wanneer, waarmee, welke en die ene hoe-vraag).
- 3 Maak gebruik van de bibliotheek of van internet om naslagwerken te raadplegen.
- 4 Soms moet je een onderzoeksvraag formuleren. Vraag je af wat je wilt opschrijven; hoe je dat doet en waarom je dat doet (dus weer de w-vragen). Zo kom je erachter wat je hoofdgedachte is.
- 5 Maak een schrijfplan. Je begint met een inleiding, dan het middenstuk (dat zijn je hoofdstukken) en een slot (de conclusie).

- 6 Ga na hoe je aan de informatie komt. Als je teveel informatie hebt verzameld kun je moeilijk selecteren. Bij te weinig informatie wordt je werkstuk waarschijnlijk te eenvoudig.
- 7 Maak een goede planning in de tijd. Voor je het weet zit je in tijdnood.
- 8 Schrijf niets zomaar over. Vat stukken tekst die je kunt gebruiken samen in je eigen woorden. Doe je dat niet, dan moet je citeren. Je noemt dan ook de persoon of het boek waar je de tekst uit hebt gehaald. Je moet je bronnen vermelden (waar heb je de gegevens vandaan gehaald?).
- 9 Heb je vragenlijsten, kaarten of grafieken gebruikt dan neem je die gegevens op in een aparte bijlage, tenzij het niet anders kan.
- 10 Gebruik niet te pas en te onpas plaatjes. Plaatjes hebben niet de functie van bladvulling.
- 11 Zorg dat alles zonder fouten wordt opgeschreven.

Checklist om na te gaan of alles klopt

Omslag

Zorg voor een mooie omslag met een passende titel voor je werkstuk. Je naam, het vak(ken) en je klas moeten onderaan de omslag staan. Plaats en datum ook.

Voorwoord

Je kunt gebruik maken van een voorwoord om bijvoorbeeld mensen te bedanken of iets bijzonders te vermelden.

Inhoudsopgave

Is je werkstuk in de juiste hoofdstukken verdeeld? Klopt de pagina-nummering? Vooraan laat je zien wat de inhoudsopgave is.

Inleiding

Beschrijf kort wat je hebt gedaan, hoe je het hebt gedaan en waarom je het zo hebt gedaan.

Hoofdstukken

Klopt de volgorde van de hoofdstukken? Heb je gebruik gemaakt van een duidelijke alinea-indeling? Begint elk hoofdstuk op een nieuwe pagina?

Conclusie

Beschrijf wat je van het maken van het werkstuk vond. Wees kritisch! Heb je aanbevelingen? Heb je voldaan aan je verwachtingen? Heb je op eventueel gestelde vragen een antwoord kunnen geven?

Bijlage

Heb je gebruik gemaakt van extra materiaal?

Literatuurlijst

Schrijf in deze lijst al je bronnen op (internet, encyclopedie, interviews enzovoort). Doe dat zo: Geljon, C., Literatuur en leerling, Coutinho, Bussum 1994.

Voor de leerlingen in de basisberoepsgerichte leerweg wordt een eenvoudiger checklist gehanteerd. Daarin wordt gekeken naar de omslag, de inhoudsopgave, de inleiding, de indeling in hoofdstukken en hun conclusie – hun mening. In die eerste weken van de vierde klas geef ik ze ook een richtsnoer mee voor het maken van een goed leesverslag. Dit ziet er zo uit:

Vragen en tips voor een goed leesverslag

Als je een boekverslag gaat maken kun je veel aan de onderstaande tips en vragen hebben. Het is belangrijk dat je een verslag maakt en niet alleen de vragen beantwoordt. Werk met deelonderwerpen, bijvoorbeeld het deelonderwerp 'de tijd' (je kunt natuurlijk ook een origineler woord bedenken). Soms kun je vragen niet beantwoorden, omdat daarover weinig of

niets in het boek staat. Maak gebruik van gegevens op internet. Neem niet zomaar klakkeloos verslagen over. Wijzig ook niet bepaalde onderdelen van zo'n verslag, zodat het dan lijkt of het van jou is. Zorg ervoor dat het echt een verslag van jou wordt, je moet dus wel dat boek lezen. Geef steeds beknopt de inhoud van het gelezen boek weer.

Voor al je gelezen boeken geldt dat je op de volgende wijze noteert welke boeken je hebt gelezen:
naam schrijver, titel (cursief of onderstreept), uitgever, plaats van uitgave, druk, jaar (schrijf op z.j. als het jaar niet vermeld is).

Voorbeeld: Tim Krabbé, De vertraging. Uitgeverij Bert Bakker, Amsterdam, eerste druk, 1994.

Voor het maken van het verslag verwerk je de volgende vragen en opmerkingen.

Inhoud en keuze boek

- 1 Geef kort de inhoud van het boek (meer dan 150 woorden is al gauw te veel).
- 2 Waarom heb je dit boek gekozen (gehoord van je vriendin of omdat het onderwerp je aansprak of een andere reden)?

De personen

- 1 Noem de hoofdpersonen en vertel kort wat hen bezighoudt.
- 2 Kun je beschrijven wat de hoofdpersonen met elkaar te maken hebben? Denk aan: leeftijd, sekse, beroep, opleiding en dergelijke).
- 3 Probeer het karakter van de hoofdpersonen op te schrijven.
- 4 Geeft de schrijver uiterlijke kenmerken waardoor het karakter van de hoofdpersonen versterkt wordt? Een man in een lange, zwarte jas met een snorretje wordt sneller als een boef gezien dan een man in een korte broek die zijn caravan wast.

- 5 Geef aan voor welke hoofdpersoon uit het boek jij de meeste sympathie voelt en geef aan voor welke persoon jij de minste sympathie voelt. Leg uit waarom je dat zo vindt.

De tijd

- 1 In welke tijd speelt het verhaal uit het boek zich af (in het verleden, heden of toekomst)?
- 2 Is de tijd belangrijk voor het verhaal?
- 3 Hoe lang heb je erover gedaan om dit boek te lezen (de verteltijd of leestijd)?
- 4 Hoe lang duren de gebeurtenissen in het boek (de vertelde tijd)?
- 5 Komen er flash backs in het boek voor? Zo ja, geef enkele flash backs aan.
- 6 Komen er flash forwards in het boek voor? Zo ja, geef enkele flash forwards aan.
- 7 Is het verhaal in het boek chronologisch verteld?
- 8 Komen er sprongen in de tijd voor? Geef voorbeelden.

De plaats

- 1 Waar spelen de gebeurtenissen in het boek zich af (noem de plaats, de straat of het land)?
- 2 Is de plek waar het verhaal zich afspeelt belangrijk voor het verhaal? Leg je keuze uit.
- 3 Beschrijf wat voor indruk de plek waar het boek zich afspeelt op je maakt (arm, rijk, treurig, feestelijk of iets dergelijks).

Wie vertelt het verhaal?

- 1 Door wiens ogen en gedachten lees je het verhaal? Is dat vanuit een ik-figuur, of een hij- of zij-figuur of een verteller die alles al kan weten?
- 2 Is het in dit boek van belang door wiens ogen en gedachten je het boek leest? Licht je antwoord toe.

Waar gaat het boek over?

- 1 Wat is het thema van het boek?
- 2 Een motief is een handeling of gebeurtenis die zich regelmatig herhaalt in het

boek. Vaak helpt het je om het thema beter te leren doorzien. Heb je een motief of motieven herkend in het verhaal? Licht de gevonden motieven toe.

- 3 Wat vond je van het taalgebruik van de schrijver? Was het moeilijke taal of juist simpel? Was het overdreven of platvloers? Denk je dat de schrijver expres een bepaalde manier van schrijven heeft gebruikt? Leg je antwoord uit.

Jouw mening

- 1 Geef duidelijk aan wat jij van het boek vond. Ga niet zwammen, maar volsta ook niet met het zinnetje: 'Ik vond het een saai boek.' Ga ongeveer uit van minimaal vijftig woorden om je mening te geven.

Proces van de voortgang

Het blijft voor leerlingen moeilijk om in september al te overzien wat in april gevraagd wordt. Door het schooljaar heen vragen leerlingen regelmatig wat nu precies bedoeld wordt met het samenstellen van een fictiedossier. Juist die vragen zorgen ervoor dat de leerlingen naarmate het schooljaar vordert gestructureerder over het samenstellen van zo'n dossier gaan nadenken. Belangrijk is dat de leerlingen met elkaar erachter proberen te komen wat er van hen verwacht wordt. Consequent wordt een appèl gedaan op hun eigen inzicht en zelfwerkzaamheid. Problemen moeten ze eerst zelf of met elkaar op te lossen. Ik maak de leerling duidelijk om niet te lang te wachten met het lezen van boeken. Rond december maak ik een start gemaakt met poëzie-analyse. Sinterklaas is een motiverende periode. In januari behandel ik proza-analyse. In deze blokken heb ik opnieuw tijd ingeruimd om het fictiedossier uit te leggen. Zo rond de kerstvakantie is hun theoretische bagage zodanig, dat in het samenstellen van een fictiedossier, in

grote lijnen, geen probleem meer vormt. Begin februari hebben de leerlingen de mogelijkheid om naast examentraining te werken aan het lezen van boeken of te werken aan het fictiedossier. Begeleiding vindt individueel of in kleine groepjes plaats. Vaak is de leerling aan het werk op de computer. Tussentijds vraag ik hoe de verschillende opdrachten verlopen. Daarbij geef ik ze opnieuw aanwijzingen om het fictiedossier te vervolmaken.

Opvallend is dat het eerste product vaak een gedicht is. Dit gedicht is bijvoorbeeld gemaakt door een jongen die in 1999 eindexamen op c-niveau gedaan heeft:¹

Kosovo

Vluchtende mensen
op straat soldaten
een bomwerper in de nacht
waarom moet er agressie zijn
vluchtende mensen
op straat soldaten
brand in de nacht
waarom die agressie
Vlucht mensen,
Een soldaat!

Hij schreef verder: 'Ik heb dit gedicht geschreven, omdat in de boeken van Marga Minco en het in het nieuws van nu over oorlog gaat. Dat heeft mij aan het denken gezet en vandaar dit gedicht.'

Een jongen die in 1999 op b-niveau examen heeft gedaan, dichtte het volgende:

De Spreekbeurt

Het is nu vakantie en ik denk bij m'n eigen
Hoe moet ik mijn spreekbeurt nou
weer afkrijgen

Het is natuurlijk kut
Want wat heeft het ook voor nut
Mijn spreekbeurt is dus niet klaar (je zal me wel niet geloven)
Maar het is echt waar
Ik ging dus naar de bieb maar daar was niets te halen
Geen boek of informatie over m'n spreekbeurtverhalen
Er zit dus niets anders op
Dan met een chagrijnige kop
Naar meneer Dorus te stappen
Om hem te vertellen over mijn 'spreekbeurtgrappen'
Ik kan er niets aan doen
En daarom ga ik met wat poen
Naar meneer Dorus om hem om te kopen
En daarna met een zeven de deur uit te lopen
Dus alstublieft meneer Dorus maak me iets blijer
Een goede voldoende is toch weer een meijer

Eind februari maak ik de eerste afspraken om een groepsopdracht uit te voeren. Bijvoorbeeld het maken van een videofilm of een fotoreportage met tekst. De basis is een door hen zelf gemaakt verhaal. Vooral de laatste tijd merk ik dat het gebruik van video en de digitale camera uitstekend geschikt zijn om opdrachten uit te voeren. Leerlingen hebben nauwelijks problemen meer met deze hulpmiddelen. Ook leveren leerlingen hun fictiedossier aan in de vorm van een cd-rom. In april leveren de leerlingen hun fictiedossier in. Dan volgt de beoordeling.

De beoordeling

De beoordelingen vormen tijdrovende klussen. Lastig ook, als het gaat om een objectieve beoordeling. Des te meer criteria ik inbouw om tot een objectieve normering te komen, des te meer tijd het nakijken kost. Vijftig dossiers kosten me zo'n vijftientig

uur nakijken. En dit in twee weken tijd. Ik let in mijn beoordeling op de volgende punten:

- Zijn alle opdrachten uitgevoerd?
- Zijn de opdrachten inhoudelijk juist uitgevoerd?
- Is het fictiedossier op de juiste wijze ingedeeld? Zie tips voor het maken van een werkstuk.
- Is het dossier aantrekkelijk vorm gegeven?
- Heeft de leerling zijn eigen mening op voldoende wijze en met de juiste argumenten weergegeven?

De meeste leerlingen halen een voldoende. Door de concentrische aanpak heb ik zicht kunnen houden op de voortgang van de werkzaamheden van de leerling en heb ik bijtijds aanwijzingen kunnen geven.

Ik merk dat leerlingen moeite hebben met het juist opschrijven van de inhoudsopgave, het correct noteren van de boekenlijst en dergelijke. De leerlingen geven vaak een eerlijke mening over hun zelfgemaakt dossier. Bijvoorbeeld deze leerling, die in het afgelopen jaar op c-niveau eindexamen deed:

'Leessmaak en Interesse

Mijn interesse in boeken is niet echt veranderd, ik heb nu wel 10 boeken gelezen maar ik hoor mezelf nog steeds niet zeggen "Jongens ik ga vandaag niet voetballen, ik ga maar eens een boek lezen" Dat word dus niks. Mijn leessmaak is wel een beetje veranderd, nu weet ik dat realistische verhalen mij meer aanspreken dan fantasie verhalen dat vind ik maar niks. Ik zou ook nooit een boek van 250 bladzijdes kunnen lezen mijn voorkeur gaat eerder uit naar een dun boek dat je in een avond uit kan lezen, als ik een dik boek bij de bieb leen denk ik steeds bij eigen ik lees hem morgen wel maar bij een dun boek denk ik, nou ik zal

dat boekje vanavond even uitlezen bijvoorbeeld Orfie en Liefdesverdriet dat waren allebei redelijk dunne boeken maar het waren wel zeer mooie boeken. Liefdesverhalen spreken mij ook wel aan bijvoorbeeld Liefdesverdriet Lange Maanden en Geen tijd verliezen, ik weet niet precies waarom maar ik vind ze altijd heel mooier net zoals oorlogsverhalen zoals Stille Getuigen en Vogelvrije vrienden. Omdat ik vele verhalen heb gehoord over de 2e Wereldoorlog van m'n moeder over m'n bap. En tenslotte vind ik avontuurverhalen zoals loop voor je leven ook altijd wel mooi. Dus als ik nu weer eens een boek moet lezen weet ik in ieder geval wel welk genre boek ik moet gaan lezen.'

En de mening van een leerling die in 2000 op a-niveau eindexamen heeft gedaan:

'Leessmaak

Mijn leessmaak is wel veranderd want eerst vond ik een boek lezen
Het ergst wat er bestond maar nu vind ik het niet meer zo erg.
Sommige boeken zoals een boek over actie vind ik wel leuk
Om te lezen alleen het boek moet niet zo dik zijn anders
Is mijn zin om te lezen snel weg.'

Leesplezier

Ik vind het belangrijk dat de leerling leesplezier ontwikkelt en behoudt. Cross-overliteratuur, die de grenzen overschrijdt tussen 'hoge en lage' literatuur voor pubers en adolescenten, zorgt voor leesplezier voor jong en oud en is zeer geschikt voor de vmbo-leerling. Gelukkig komt in het onderzoek van Saskia Tellegen en Mirjam Lampe over het leesgedrag van vmbo-leerlingen glashelder naar voren dat er wel degelijk met plezier in het vmbo ge-

lezen wordt.² Een hoopgevende conclusie. Mijn ervaring is dat leerlingen veelal met voldoende animo gewerkt hebben aan hun fictiedossier. Zij kijken daarna kritischer naar hun leesgedrag. Het stimuleert hen om ook later weer eens een boek te pakken. ■

Noten

- 1 Deze tekst en de nog volgende teksten van leerlingen zijn ongecensureerd weergegeven.
- 2 Saskia Tellegen en Mirjam Lampe, *Leesgedrag van vmbo-leerlingen. Een profielschets*. Amsterdam: Stichting Lezen, 2000.